

Η ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ ΕΦΡΑΙΜ ΚΑΙ ΜΑΝΑΣΣΗ (ΙΗΣΟΥ ΝΑΥΗ ΚΕΦ. 16 - 17)

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑΝ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

ΥΠΟ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Ν. ΣΙΜΩΤΑ

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Τὰ κεφάλαια 16-17 τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον ἐμβριθοῦς μελέτης, λόγῳ τοῦ ἰδιάζοντος καὶ περιέργου πως χαρακτηῆρος, τὸν ὁποῖον παρουσιάζουν ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν συνόρων τῶν φυλῶν Ἐφραὶμ καὶ Μανασσῆ.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι πολλαχοῦ τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ παρουσιάζονται ἀσάφεια καὶ συγχύσεις ὡς καὶ παραθοραὶ ἐν τῷ κειμένῳ¹, ὀφειλόμενα ἐν πολλοῖς καὶ εἰς τὴν πληθὴν τῶν κυρίων καὶ δὴ τῶν γεωγραφικῶν ὀνομάτων, καὶ ὅτι παρομοίαν τινὰ περίπτωσιν ἀσαφοῦς συνοριακῆς περιγραφῆς ἔχομεν καὶ ἐν 19,34, ἐνθα ἡ περιγραφὴ τῶν ὀρίων τῆς φυλῆς Νεφθαλί, οὐχ ἦττον ὅμως ἐν τῇ ἡμετέρῳ περικοπῇ προβάλλονται ἀσυνήθεις δυσχέρεια διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ κειμένου καὶ τὴν θετικὴν ἀποκατάστασιν τῶν συνόρων τῶν δύο ἀδελφῶν φυλῶν. Ὁ συντάκτης ἀρχεται ἀπὸ τῆς περιγραφῆς τῶν κοινῶν συνόρων τῶν δύο φυλῶν, ὡς ὅλου λαμβανομένων, ἀλλὰ διακόπτει ἀπὸτόμως, ἵνα κεχωρισμένως σκιαγραφῆσῃ τὰ σύνορα τῆς φυλῆς Ἐφραὶμ, εἶτα δὲ τοῦ Μανασσῆ ἐν μέσῳ βραχυλογιῶν, χασμάτων καὶ ἀσαφειῶν, καὶ ἵνα ἐν τέλει παραθέσῃ ἱστορικόν τι σημεῖωμα, ἀναφερόμενον εἰς μεταγενέστερα γεγονότα σχετικὰ πρὸς τοὺς «υἱοὺς Ἰωσήφ».

Τὸ ἀσυνήθες τῆς περιγραφῆς καὶ τὸ ὡς ἐκ τούτου ἀδύνατον τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν συνόρων, ἤγαγεν τοὺς εἰδικοὺς εἰς τὴν διατύπωσιν διαφόρων, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀλληλοσυγκρουομένων ἀπόψεων, οἷον περὶ κολοβώσεως, παραθοραῶς, κακῆς διατηρήσεως τοῦ κειμένου, ἢ περὶ αὐτῆς, ἢ ἐκείνης τῆς προθέσεως τοῦ συντάκτου τῆς περιγραφῆς.

Ἄλλ' ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Albright² οἱ μὲν ἀρχαιότεροι σχολια-

1. *Not h*, *Das Buch Josua*, 7, ἐνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Πρὸς καὶ *W u t z*, *Die Transkriptionen*, ἐνθα ὁ σ. διασαφηνίζει 150 περίπου χωρία τοῦ βιβλίου τούτου.

2. σ. 152.

σταί οὐδὲν προσφέρουν σχετικῶς, ὡς στερούμενοι τῶν ἀπαραιτήτων γεωγραφικῶν γνώσεων, οἱ δὲ νεώτεροι ἐρευνῆται προσπαθοῦν νὰ ἐμφανίσουν τὸ κείμενον πλεόν τοῦ πραγματικοῦ συγκεχυμένον, ἵνα οὕτω δικαιολογήσουν τὰς θεωρίας αὐτῶν.

Ὅπως δὴποτε μία κριτικὴ ἐπεξεργασία καὶ ἀποκατάστασις τοῦ κειμένου τυγχάνει, βεβαίως, τὰ μέγιστα ἀπαραίτητος διὰ τὴν διαφώτισιν τοῦ υπάρχοντος προβλήματος, τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ μορφή τοῦ σημερινοῦ κειμένου προκαλεῖ οἰονεὶ τὸ ἐνδιαφέρον διὰ μίαν ἐρμηνευτικὴν προσπάθειαν, ἀλλὰ θὰ ἦτο ἐξ ἴσου ἐπάναγκες, ὅπως ἐξεταστοῦν συγχρόνως καὶ οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους πρόκειται ἡμῖν τοιαῦται δυσχέρειαι, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ κειμένου, καὶ τὰ πιθανὰ αἷτια τὰ προκαλέσαντα τὰς τυχόν μεταβολὰς τοῦ οὕτως μέχρι σήμερον διασωθέντος κειμένου. Τοῦτο θὰ ἀποτελέσῃ καὶ τὸ ἔργον τῆς παρουσῆς διατριβῆς, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι οὕτω θὰ ἀποκατασταθῇ ἐπιτυχέστερον ἢ ὡς μέχρι τοῦδε τὸ κείμενον, καὶ θὰ δοθῇ ἀφορμὴ, μετὰ τὴν πληρεστέραν κατανόησιν αὐτοῦ, εἰς τὴν ἀσφαλεστέραν ἀποκατάστασιν τῶν συνόρων τοῦ Ἑφραϊμ καὶ Μανασσῆ.

Ἐντεῦθεν προσεπάθησα ὅπως παραθέσω ἱκανὰ στοιχεῖα διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ὀρθότητος τῶν ἀπόψεών μου, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προέλευσιν τῶν συνοριακῶν περιγραφῶν, τὸ ἔργον τῆς συντάξεως καὶ τοὺς πιθανωτέρους λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους τὸ κείμενον ἔλαβε τὴν μορφήν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν παρουσιάζεται σήμερον. Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ κριτικὴ ἐξέτασις τῶν ἐν τοῖς διαπραγματευομένοις ἐνταῦθα κεφαλαίοις ἱστορικῶν καὶ γεωγραφικῶν στοιχείων ὄχι μόνον δὲν παραβλάπτει τὴν ἐν αὐτοῖς θρησκευτικὴν ἀποκάλυψιν ἀλλὰ καὶ συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάδειξιν ταύτης. Τοῦτο ἄλλως τε ὀρθῶς ἔχει παρατηρηθῆ καὶ περὶ τῆς ἱστοριοφιλολογικῆς πλαισιώσεως τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν τῆς Π. Διαθήκης¹.

Κατεβλήθη φροντίς, ὅπως ἐπαρκῶς διαφωτισθῇ τὸ μασωρικὸν κείμενον ὅπου δεῖ ὑπὸ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', ἡ ὁποία, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἄλλας μεταφράσεις, διετήρησε τὸ σχετικῶς γνησιώτερον κείμενον, ἐλήφθησαν δ' ὑπ' ὄψιν πλὴν τῆς διεθνoῦς ἐπὶ τοῦ θέματος βιβλιογραφίας καὶ ἄλλα κριτικὰ βοηθήματα ἔχοντα ὁπωςδὴποτε σχέσιν πρὸς τοῦτο. Αἱ μετὰ τινος σχολαστικότητος ἐπεξηγήσεις τῶν διὰ τῶν περιπετειῶν τοῦ κειμένου προκυψασῶν μεταβολῶν ἄλλων τε ὄρων καὶ δὴ τῶν γεωγραφικῶν ὀνομάτων, ἐπεδιώχθησαν κυρίως πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως ἐλεγχθοῦν ὡς ἀστοχοὶ αἱ ἀντίστοιχοι προσπάθειαι ἐρευνητῶν τινῶν, ἐν οἷς καὶ ἡ Danelius, ὄλτινες ὀρμώμενοι ἐξ ἐσφαλμένων ἀποδόσεων τῶν Ο', καταφεύγουν εἰς ἀπιθάνους τοπωνυμικὰ συσχετίσεις².

Αἰσθάνομαι βαθεῖαν τὴν ἀνάγκην, ὅπως εἰς τὸν σεβαστὸν Καθηγητὴν κ.

1. Βλ. Ἄ. Χαστούπη, Ἡ Π. Διαθήκη ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἀρχαιολογίαν, Θεσσαλονίκη, 1957 σ. 8 ἐξ.

2. Βλ. κατωτέρω.

Ἐθανάσιον Χαστούπην ἐκφράσω τὴν ἐγγνωμοσύνην μου διὰ τε τὰς πολυτίμους αὐτοῦ συμβουλὰς καὶ ὑποδείξεις καὶ διὰ τὴν εὐμενῆ αὐτοῦ εἰσήγησιν πρὸς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, πρὸς τὴν ὁποίαν ὀφείλω χάριτας διὰ τὴν ἔγκρισιν.

Ἐσαύτως εὐχαριστῶ ἅπαντας τοὺς σεβαστοὺς Καθηγητάς, οἵτινες διὰ τῶν παρατηρήσεών των συνετέλεσαν εἰς τὴν βελτίωσιν καὶ ἀρτιωτέραν ἐμφάνισιν τῆς παρούσης μελέτης.

Θὰ ἦτο ὁμως παράλειψις νὰ μὴ ἐκφράσω ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης θερμὰς εὐχαριστίας καὶ πρὸς πάντας τοὺς καθ' οἰονδήποτε τρόπον συμβαλόντας εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν μου κατάρτισιν, ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τοὺς ξένους ἑβραϊολόγους Καθηγητάς κ. κ. *Coppens* (*Louvain*), *De Vaux* (*Jerusalem*), *Noth* (*Bonn*), ἰδιαιτέρως δὲ τὸν κ. *Elliger* (*Tübingen*), ὅστις δὲν ἐφείσθη κόπου καὶ χρόνου προκειμένου νὰ παρακολουθήσῃ ἐπιμελῶς τὴν πορείαν τῆς ἐργασίας μου, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὸν Διδάσκαλόν μου κ. Βασίλειον Βέλλαν, ὁ ὁποῖος μοῦ ἐνέπνευσεν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἐπιστήμην τῆς Π. Διαθήκης καὶ Ἑβραϊολογίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ (*)

I

Ἔξοδος τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐξ Αἰγύπτου καὶ κατάκτησις τῆς γῆς Χαναάν.

Ἦδη ἐν Αἰγύπτῳ ὄντες οἱ Ἰσραηλιταὶ ἔλαβον τὴν ἐπαγγελίαν ¹ περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῶν «ἐκ τῆς καταδυναστείας τῶν Αἰγυπτίων» ² καὶ τῆς

* ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

AASOR	Annual of the American schools of Oriental Research.
AJT	The American journal of Theology.
ATD	Das Alte Testament deutsch.
BA	Biblical Archaeologist.
Bibl.	Biblica.
BWANT	Beiträge zur Wissenschaft vom Alten und Neuen Testament.
DB	Dictionary of the Bible.
D. de la B.	Dictionnaire de la Bible.
EB	Echter Bibel.
HAT	Handbuch zum Alten Testament
HKAT	Hand-Kommentar zum Alten Testament.
JPOS	The journal of the Palestine oriental society.
KHCAT	Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament.
ON	Orientalia Neerlandica.
PEQ	Palestina Exploration Quarterly.
PJB	Palästina. Jahrbuch.
RB	Revue Biblique.
RGG	Die Religion in Geschichte und Gegenwart (2α ἔκδοσις).
REJ	Revue des études Juives.
RSPHTh	Revue des sciences Philosophiques et Theologiques.
SBJ	La Sainte Bible de Jérusalem.
SL	The Schweich lectures.
VT	Vetus Testamentum.
WDB	The Westminster Dictionary of the Bible.
ZDPV	Zeitschrift des Deutschen Palästinavereins.

1. Γεν. 48, 21 βλ. καὶ 50,24. Πρβλ. καὶ 35,12.

2. Ἐξ. 6,7.

ἐγκαταστάσεως αὐτῶν εἰς τὴν εὐφορον γῆν Χαναάν, συμφώνως καὶ πρὸς τὴν παλαιὰν ὑπόσχεσιν τοῦ Θεοῦ, τὴν δοθεῖσαν πρὸς τὸν Ἀβραάμ¹. Μετὰ δὲ τὴν κατὰ θαυμαστὸν τρόπον διάσωσιν των ἐκ τῆς χειρὸς τῶν Αἰγυπτίων, ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν οἱ Ἰσραηλιῖται ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν «γῆν τῶν πατέρων», ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς ἐξεχούσης μορφῆς τοῦ Μωϋσέως², ὅστις κατὰ τὴν μακρὰν καὶ περιπετειώδη ταύτην πορείαν³ προσέλαβεν παρ' αὐτῶ ὡς βοηθὸν κατ' ἀρχήν, ἐξάισιον ἄνδρα «ἔχοντα πνεῦμα ἐν ἑαυτῶ»⁴, ἐκ τῆς φυλῆς Ἐφραΐμ καταγόμενον⁵, τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ⁶.

Οὗτος ἐπεδείξατο τοιοῦτον ζῆλον διὰ τὸ ἀνατεθὲν αὐτῶ ἔργον καὶ ἀπεδείχθη, μετὰ πολλὴν δοκιμασίαν, τοσοῦτον ἱκανὸς καὶ δραστήριος, ὥστε ἐκρίθη ὡς ὁ πλέον ἐνδεδειγμένος διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ Μωϋσέως⁷. Ὑπῆρξε δ' ἐκ τῆς γενεᾶς τῆς ἐξόδου ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος μετὰ τοῦ ὠσαύτως ἱκανοῦ καὶ εὐκλεοῦς Χάλεβ, εἰσῆλθεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας⁸, τῆς ἰδιαιτέρας ταύτης εὐνοίας τοῦ Θεοῦ μὴ ἐπιδειχθείσης οὐδὲ δι' αὐτὸν τοῦτον τὸν θεόπτην Μωϋσέα⁹.

Ὅθεν ὁ Μωϋσῆς, ἀποθνήσκων ἐπὶ τοῦ ὄρους Ναβαῦ, ἐν τῇ γῇ Μωάβ¹⁰, παραδίδει αὐτῶ τὴν ἀρχηγίαν διὰ τὴν διακυβέρνησιν τοῦ λαοῦ¹¹, τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου τῆς κατακτήσεως τῆς γῆς Χαναάν (δοθέντος ὅτι ὑπ' αὐτοῦ μόνον τὰ ἀνατολικῶς τοῦ Ἰορδάνου ἐδάφη εἶχον κατακτηθῆ, ἐνῶ ὑπελείπετο ἢ κατάκτησις ὀλοκλήρου τῆς δυτικῶς τοῦ Ἰορδάνου χώρας), καὶ τὴν διαίρεσιν τῆς κατακτηθησομένης γῆς εἰς τὰς δικαιούχους φυλάς¹².

Ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, χωρῶν μετὰ ζήλου εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, ἐνθαρρύνει καὶ προπαρασκευάζει τὸν λαὸν διὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ νέου ἀποφασιστικοῦ ἀγῶνος¹³, καὶ διέρχεται ἐπὶ κεφαλῆς τούτου τὸν Ἰορδάνην¹⁴. Κατόπιν σκληρῶν μαχῶν ἐκπορθεῖ ἐν τέλει τὰ ἰσχυρότατα ὄχυρά τῶν ἡδὴ ἐγκατεστημένων

1. Ἐξ. 3,8.

2. Ἐξ. 12,33 ἐξ. 13,17 ἐξ. 14,15 ἐξ. 15,1 ἐξ. Ψαλμ. 77,12-13. 104,37. 113,3.

3. Ἐξ. 15,22-25. 16,1 ἐξ. 17,1 ἐξ. 19,3 ἐξ. 24,4 ἐξ. 32,1 ἐξ. 32,31 ἐξ. 34,28. 35,5 ἐξ.

4. Ἀριθ. 27,18.

5. Α' Παρ. 7,27.

6. Ἐξ. 24,13. 32,17. 33,11. Ἀριθ. 11,28.

7. Ἀριθ. 14,6-8. 17,9,13,14. 27,18 ἐξ., βλ. καὶ Δευτ. 31,14,23. 34,9. Ἰησ. Ν. 1, 6,7,9. Ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ συγκρίνεται πρὸς τὸν Μωϋσέα, ὡς ἡ σελήνη πρὸς τὸν ἥλιον: Τὸ πρόσωπον τοῦ πρώτου δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς τὸ τῆς σελήνης, τὸ δὲ τοῦ δευτέρου ὡς τὸ τοῦ ἡλίου. (C o h e n, σ. XVI).

8. Ἀριθ. 14,38.

9. Ἀριθ. 20,12.27,13,14.

10. Δευτ. 32,48 ἐξ.

11. Δευτ. 31,7-8.

12. Ἀριθ. 34,17. Δευτ. 1,38. 3,28. Ἰησ. Ν. 1,1-9.

13. Ἰησ. Ν. 1,10-15.

14. Ἰησ. Ν. 3,1 ἐξ.

ἐν Παλαιστίνῃ ἐχθρῶν, καὶ κατακτᾷ τὰς κυριωτέρας πόλεις, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ Ἰεριχώ καὶ Γαί ¹.

Οὕτω ἡ γῆ Χαναάν περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ἰσραηλιτῶν, καίτοι βεβαίως, αἱ πεδιναὶ περιοχαὶ τῆς χώρας ἐξηκολούθουν νὰ κατέχωνται ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων ἐχθρῶν, διὰ τὴν καθυπόταξιν τῶν ὁποίων ἐχρειάσθησαν βραδύτερον ἀγῶνες ἐπίπονοι καὶ συνεχεῖς ².

II

Διανομὴ τῆς κατακτηθείσης γῆς.

Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας, ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, συμφώνως πρὸς τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἐντολήν, προέβη εἰς τὴν διαίρεσιν καὶ διανομὴν αὐτῆς εἰς τὰς 9½ φυλάς (Ἰούδα, Ἐφραΐμ, ½ Μανασσῆ, Βενιαμίν, Συμεών, Ζαβουλών, Ἰσάαχαρ, Ἀσσήρ, Νεφθαλί, Δάν), τῶν λοιπῶν 2½ (Ρουβίν, Γάδ, ½ Μανασσῆ) ἐχουσῶν τὸν κλῆρον αὐτῶν ἀνατολικῶς τοῦ Ἰορδάνου ³.

Λεπτομερεῖς περιγραφαὶ τῆς περιοχῆς ἐκάστης τῶν κληρονόμων φυλῶν παρέχονται ἐν τῷ βιβλίῳ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ καὶ δὴ ἐν τοῖς κεφαλαίοις 15-19, μᾶλλον δ' εἰπεῖν ἐν τοῖς 13-19, ἐφ' ὅσον ἐν μὲν τῷ κεφ. 14 παρέχεται ἡ περιγραφή τῆς ἰδιαιτέρας μερίδος τοῦ Χάλεβ, ἐν δὲ τῷ 13 ἡ τῶν κλήρων τῶν φυλῶν Ρουβίν, Γάδ καὶ ½ Μανασσῆ. Περὶ τῆς κληρονομίας τῶν τελευταίων τούτων φυλῶν, γίνεται λόγος ἤδη καὶ ἐν Ἀριθ. 32, 33, Δευτ. 3, 12-17. 29, 7, Ἰησ. Ν. 12, 6. 13, 8. 22, 4, οὐχ ἤττον ὁμοῦς ἐκτενεῖς συνοριακαὶ περιγραφαὶ μόνον ἐν Ἰησ. Ν. 13 εὔρηται ⁴. Τοῦτο δύναται τις νὰ ἐξηγήσῃ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ κεφάλαιον τοῦτο τυγχάνει βραδυτέρας ἐποχῆς καὶ διὰ τοῦτο παρέχει συστηματικὴν περιγραφὴν τῶν ὁρίων τῶν φυλῶν τούτων, ἧτις περιγραφὴ οὐδαμοῦ προηγουμένως ἀπαντᾷ. Μεταγενέστερα δὲ εἶναι καὶ τὰ κεφάλαια 18-19, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς περιγραφὰς τῶν λοιπῶν 7 φυλῶν, ἧτοι τῶν Βενιαμίν, Συμεών, Ζαβουλών, Ἰσάαχαρ, Ἀσσήρ, Νεφθαλί καὶ Δάν, ὡς θὰ ἴδῃ τις κατωτέρω.

Αἱ φυλαὶ αὗται θεωροῦνται ἤττονος σημασίας, καὶ δὲν φαίνεται νὰ διεδραμάτισαν ρόλον τοσοῦτον σημαντικόν, ὅσον ἄλλαι σπουδαιότεραι φυλαί, ἐξ ὧν γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰσραήλ. Αἱ πρῶται ἐμφανίζονται ὡς μικραὶ φυλαί, ἐνῶ αἱ ἄλλαι, ὡς αἱ τοῦ Ἰούδα, Ἐφραΐμ καὶ Μανασσῆ, ἐπεβλήθησαν ὡς μεγάλαι φυλαὶ καὶ ἀπέκτησαν μείζονα σπουδαιότητα ⁵. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον φαίνεται ὅτι προηγήθησαν τῶν μικροτέρων φυλῶν καὶ κατὰ τὴν

1. Ἰησ. Ν. 6-11.

2. Βλ. καὶ RGG, III, 439-440.

3. Ἰησ. Ν. 13, 1 ἐξ.

4. Ἐκ τῶν δύο χαρακτηριστικῶν πληροφοριῶν, τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν κληρονομίαν τῶν φυλῶν τούτων, ἡ ἐν Ἀριθ. 32, 34-38 παρουσιάζει τὸν Ρουβίν ἀριθμητικῶς μικρότερον καὶ τὰς πόλεις αὐτοῦ ἐν μέσῳ τῶν πόλεων τοῦ Γάδ, ἡ δ' ἐν Ἰησ. Ν. 13, 15-28 ἀμφοτέρας τὰς φυλάς Ἰσας καὶ σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένας. (βλ. καὶ Du Buit, σ. 134).

5. Εἰδικώτερον ὁ Ἐφραΐμ ἀπετέλει τὴν σπουδαιότεραν τῶν βορείων φυλῶν (Ἰεζ.

διανομὴν τῆς γῆς¹. Οὕτω κατ' ἀρχὴν λαμβάνουν ὁ Ἰούδας καὶ αἱ δύο ἀδελφαὶ φυλαὶ τῶν κωϊῶν Ἰωσήφ», ἦτοι Ἐφραὶμ καὶ Μανασσῆ, τὴν κληρονομίαν αὐτῶν. Ἡ ἀποκατάστασις τῶν λοιπῶν φυλῶν ἐγένετο μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν προαναφερθεισῶν μεγάλων φυλῶν, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῇ οἰκειᾷ περιγραφῇ παρουσιάζεται τὸ ἔργον τοῦτο ὡς ἰδιαιτέρα καὶ βεβαίως βραδυτέρα ἐνέργεια τοῦ ἡγέτου².

Ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοῦ μικροτέρου Βενιαμίν³, λαμβάνουν τὴν μερίδα αὐτῶν, ἐν συνεχείᾳ οἱ Συμεὼν⁴, Ζαβουλὼν⁵, Ἰσάχαρ,⁶ Ἀσσήρ⁷, Νεφθαλί⁸ καὶ Δάν⁹.

Ἡ διανομὴ τῆς κατακτηθείσης γῆς ἐγένετο διὰ κλήρου¹⁰, συμφώνως πρὸς τὴν ἐντολὴν τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ παρὰ τοῦ Θεοῦ¹¹. Ἡ ρητὴ αὕτη ἐντολὴ μαρτυρεῖ προφανῶς, ὅτι ἡ γῆ τῆς ἐπαγγελίας θεωρεῖται οἶονεῖ ἰδιοκτησία τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποίαν παρέχει ὡς δῶρον εἰς τὸν περιούσιον αὐτοῦ λαόν, τὸν Ἰσραὴλ καὶ κατὰ συνέπειαν θὰ ἔδει ὅπως μετὰ μεγάλου σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἱερότητα τῆς γῆς ταύτης γίνῃ ἡ διανομὴ μεταξὺ τῶν ἐπὶ μέρους φυλῶν. Θὰ ἦτο σοβαρὸν παράπτωμα, ἐὰν τὴν ἰδιοκτησίαν ταύτην τοῦ Θεοῦ διεχειρίζετο τις κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῶ, ἢ ἀπετέλει αὕτη ἀντικειμενον ἐξυπηρετήσεως μερικῶν συμφερόντων. Αὐτὸς δ' ὁ συντάκτης ἔχων κατὰ νοῦν τὴν περὶ τῆς ἱερότητος τῆς γῆς ἰδέαν τονίζει ἐν ταῖς σχετικαῖς περιγραφαῖς τὴν διὰ κλήρου διανομὴν¹².

Περὶ τοῦ ὅτι ἡ γῆ αὕτη ἀνήκει εἰς τὸν Θεὸν καὶ συνεπῶς εἶναι ἱερά, μαρτυροῦν καὶ πλεῖστοι διατάξεις περὶ ἀπαγορεύσεως τῆς μεταθέσεως ὀρίων, ἢ σφετερισμοῦ ξένης περιουσίας¹³, χρησιμοποίησεως ἐν ἀνάγκῃ εἰδῶν διατροφῆς

37,16. Ἄμ. 5,15. Ζαχ. 10,6.), ἐδηλοῦτο δ' ἐνίοτε διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου σύμπας ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς (Ψαλμ. 77,16. 80,2. 81,6. Ὁβδ. 18).

1. Ἰησ. Ν. 15, 1-20 βλ. καὶ 15,21 ἔξ.

2. Συνεπῶς ἔλαβον χώραν δύο διανομαὶ τῆς γῆς, εἰς τὴν πρώτην τῶν ὁποίων μετέσχον αἱ μεγάλαι φυλαί, εἰς δὲ τὴν δευτέραν αἱ λοιπαὶ μικραὶ φυλαὶ (Πρβλ. καὶ F o r n a n d e z, σ. 2).

3. Ἰησ. Ν. 18,11 ἔξ.

4. Ἐνθ' ἀν. 19,1-9.

5. Ἐνθ' ἀν. 19,10-16.

6. Ἐνθ' ἀν. 19,17-23.

7. Ἐνθ' ἀν. 19,24-31.

8. Ἐνθ' ἀν. 19,32-39.

9. Ἐνθ' ἀν. 19,40-48.

10. Ἡ πρωταρχικὴ σημασία τοῦ κλήρου (כְּלֵי) ἦτο ὁ λίθος διὰ τοῦ ὁποίου ἐγίνετο ἡ κληρονομία, ἔξ αὐτοῦ δὲ ἐσήμαινον ἡ λέξις ἐν συνεχείᾳ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ κληρούμενον ἀντικείμενον, ὡς καὶ αὐτὴν τὴν διανεμομένην γῆν (βλ. καὶ D r e y f u s, σ. 13).

11. Ἰησ. Ν. 14,2. βλ. καὶ Ἀριθ. 33,54. 34,13 κλπ. (Δέον ὅπως μὴ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν ἐνταῦθα τὰ χωρία τῶν Ὁ' Δευτ. 3,18. Ἀριθ. 34,14, ὡσαύτως καὶ τὰ Ἀριθ. 32,19 καὶ Ἰησ.

Ν. 14,13,14, δι' ὅδς λόγους θὰ ἐκθέσω κατωτέρω (βλ. σ. 452).

12. Πρβλ. σ. 452 ἔξ.

13. Βλ. κυρίως Γ' Βασ. 21.

ἐκ ξένης περιουσίας καὶ τῶν τοιούτων¹. Πλὴν δὲ καὶ πολλῶν ἐτέρων ρητῶν σχετικῶν μαρτυριῶν, ὡς ἐν Λευϊτ 25,23. Δευτ. 32,43. Β' Παρ. 7,20. Ψαλ. 85,2. Ἰωήλ 2,18 κλπ, ὑπάρχουν καὶ ἔμμεσοι, ὡς ἐν Δευτ. 8,17-18.9,4 ἐξ. Ψαλμ. 44,4. Ἰησ. Ν. 24,12 κλπ. ἐνθα ἀναφέρεται, ὅτι ἡ γῆ κατεκτήθη ὑπὸ τοῦ Ἰσραὴλ οὐχὶ λόγῳ ἰσχύος, ἢ ἄλλης ἰκανότητος, ἀλλὰ διὰ τῆς παραχωρήσεως τοῦ Θεοῦ². Πᾶς τις δὲ ἐκ τοῦ λαοῦ γνωρίζει τοῦτο, κυρίως ἐκ τῆς προφορικῆς παραδόσεως³. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται σαφές, ὅτι ἡ διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ διανομὴ τῆς ἀγίας γῆς εἶναι ἔργον ἱερόν, ὡς εἶναι καὶ αὐτὴ ἡ γῆ ἱερά, ὡς ἰδιοκτησία τοῦ Θεοῦ.

III

Ἁ κληρὸς τῶν «υἱῶν Ἰωσήφ».

Οἱ υἱοὶ τοῦ Ἰωσήφ, ἤδη ἀπὸ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ διαμονῆς ἔτυχον ἰδίας μεταχειρίσεως καὶ ἰδιαίτερον προνομίων καὶ τιμῶν⁴.

Ὁ λόγος δέον νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸ ὅτι ὁ Ἰωσήφ, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Βενιαμίν, ἠγαπάτο ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰακώβ περισσότερον τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν⁵ κυρίως διότι προήρχετο ἐκ τῆς Ραχὴλ, τῆς γυναικὸς τὴν ὁποίαν οὗτος ὑπερβαλλόντως ἠγάπα⁶. Διὰ τοῦτο καὶ ἠυλόγησεν ὁ Ἰακώβ τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰωσήφ, καὶ σπουδαίαν προφητείαν περὶ αὐτῶν προαπήγγειλεν⁷. Ἐλαβον δὲ οὗτοι οὐχὶ μίαν ἀλλὰ δύο μερίδας κατὰ τὴν διανομὴν τῆς γῆς Χαναάν, τοῦ Λευὶ στερηθέντος τῆς κληρονομίας αὐτοῦ χάριν τῶν εὐνοουμένων υἱῶν τοῦ Ἰωσήφ⁸.

Ἐκ τούτων ὁ Ἐφραΐμ εἶχε λάβει τὴν πρώτην εὐλογίαν παρὰ τοῦ Ἰακώβ, καίτοι ἦτο δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἰωσήφ⁹, ἡ φυλὴ δ' αὐτοῦ ἦτο ἡ μεγαλύτερα τῶν ἐκ τῆς Ραχὴλ φυλῶν, ἀριθμοῦσα κατὰ τὸ β' ἔτος τῆς ἐξόδου 40.500 ψυχάς, τῆς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μανασσῆ ἀριθμούσης κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον 32.200 καὶ τῆς τοῦ Βενιαμίν 35.400 ψυχάς¹⁰. Θὰ ἀνέμενέ τις συνεπῶς, ὅπως ἡ φυλὴ Ἐφραΐμ καταλάβῃ περιοχὴν εὐρύτεραν τῆς τοῦ Μανασσῆ, ἐφ' ὅσον ἔτυχε τῆς ἰδιαίτερας ταύτης εὐνοίας καὶ ἦτο, πράγματι, πολυαριθμοτέρα ταύτης φυλῆ. Παραδόξως ὁμοίως συναντᾶται αὕτη βραδύτερον εἰς μικρὰν τινα περιοχὴν περιορισμένην παρὰ τὴν φυλὴν Μανασσῆ, ἡ ὁποία καίτοι, θεωρητικῶς τοῦλάχιστον,

1. Δευτ. 23,25 ἐξ. Βλ. καὶ Osterloh-Engelland, σ. 97.

2. Βλ. καὶ Bolle, σ. 149.

3. Nötscher, Die Psalmen, σ. 86.

4. Βλ. Γεν. 48,5 ἐξ., 16.

5. Ἐνθ' ἀν. 37,3. 42,4.

6. Ἐνθ' ἀν. 29,30,31. Τοῦτο ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς ὅλης ἐν Γεν. 29,16-28 διηγήσεως.

7. Ἐνθ' ἀν. 48,5-6, 15-16.

8. Ἀριθ. 18,20,23. 26,62. Δευτ. 10,9. 18,1,2. Ἰησ. Ν. 13,14.

9. Γεν. 41,52. 48,17-19. Πρβλ. καὶ Δευτ. 33,17.

10. Ἀριθ. 1,30-35.

μὴ εὐνοηθεῖσα κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ Γεν. 48,19 κατέλαβεν οὐ μόνον περιοχὴν εὐρύτεραν τῆς τοῦ Ἐφραΐμ δυτικῶς τοῦ Ἰορδάνου ἀλλὰ καὶ ἑτέραν ἀνατολικῶς αὐτοῦ¹.

Τοῦτο ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ νομισθῇ, ὅτι ἡ κληρονομία τῶν «αἰῶν Ἰωσήφ» περιῆλθεν κυρίως εἰς τὸν πρωτότοκον Μανασσῆ, διὰ τὸν Ἐφραΐμ ἐπιφυλαχθέντος εἰδικοῦ τινος τμήματος μόνον². Ἡ ἐπιδειχθεῖσα ὁμῶς ἀσυνήθης εὐνοια διὰ τὸν Ἐφραΐμ καὶ ἡ αἰσιόδοξος δι' αὐτὸν προφητεία τοῦ Ἰακώβ³, πείθουν περὶ τῆς εὐημερίας καὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ἐφραΐμ καὶ δὴ καὶ τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ ἔναντι τοῦ Μανασσῆ καὶ κατὰ λογικὴν συνέπειαν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποτελοῦν ταῦτα σημεῖα ἀντιτασσόμενα πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἀπόψεις⁴. Ἐπειδὴ δ' ὡς ἀνεφέρθη⁵, αἱ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, κυρίως μάλιστα αἱ ἐν τοῖς ἡμετέροις κεφαλαίοις, ὑπάρχουσαι πληροφορίαι εἶναι ἀρκούντως συγκεχυμέναι, δέον νὰ τονίσωμεν πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τῆς περικοπῆς, ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ὑπολειμμάτων πλήρων συνοριακῶν περιγραφῶν τοῦ Ἐφραΐμ καὶ Μανασσῆ⁶, βάσεις τῶν ὁποίων ἐτέθησαν πίνακες ὁροθετικῶν γραμμῶν⁷.

Οἱ πίνακες οὗτοι ἀποτελοῦν κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Noth⁸, τὴν κυρίαν ἀφορμὴν διὰ τὴν οὕτω διασθεῖσαν συνοριακὴν περιγραφὴν, λόγῳ τῶν χασμάτων καὶ κενῶν, τὰ ὁποῖα οὗτοι παρουσιάζουν. Ἀντιθέτως ὁ Z. Kallai—Kleinman⁹ ἰσχυρίζεται, ὅτι αἱ περιγραφαὶ εἶναι πλήρεις, δὲν ὑπάρχουν χασμάτα κλπ, ἀλλὰ ἀπλῶς, ἐνιαχοῦ, βραχυλογίαι τινές. Θὰ ἠδύνατο τις νὰ θεωρήσῃ τὴν τελευταίαν αὐτὴν ἀποψιν ὡς πιθανήν, καὶ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν κατάστασιν τοῦ κειμένου ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι αἱ ἀσήμαντοι πόλεις, αἱ μὴ σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰσραὴλ διαδραματίσασαι, δὲν ἀναφέρονται εἰς τοὺς σχετικοὺς πίνακας, μνημονευόμενων μόνον τῶν ἱστορικῶς σημαντικῶν πόλεων. Πᾶσαι αἱ ἀναφερόμεναι πόλεις εἶναι ἱστορικῶς γνωσταί.

Ἡ ἐν 16,6 ἀπαντῶσα πόλις **תְּחֶנֶחֶן**¹⁰ δὲν εἶναι βεβαίως ἄλλοθεν γνωστή, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἐνταῦθα τὸ κέντρον τῆς περιγραφῆς τῶν βορείων συ-

1. Δευτ. 3,13. 29,7. Ἰησ. Ν. 12,6. 13,18. 22,4.

2. Βλ. κυρίως Noth, Studien..., σ. 204 ἐξ. Das Buch Josua, σ. 100 ἐξ.

3. Γεν. 48,19. Δευτ. 33,17.

4. Phythian-Adams, σ. 229 ἐξ. βλ. καὶ Simons, The structure, σ. 191. Τὴν ἐν προκειμένῳ ἀποψιν ἡμῶν βλ. κατωτέρω, ἐν τῇ ἀναλύσει τοῦ 17,1.

5. Βλ. κατωτέρω.

6. Elliger, Die Grenze, σ. 268. Πρβλ. καὶ Fernandez, σ. 24, ὅ ὁ τελευταῖος οὗτος συμφωνεῖ περὶ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν περιγραφῶν, καίτοι δὲν υἱοθετεῖ τὴν ἀποψιν τοῦ Elliger.

7. Βλ. ἐκτενῶς Noth, ἐνθ' ἀν. σ. 185-235.

8. Ἐνθ' ἀν.

9. σ. 135.

10. Ἰκασμών, Ὀκλομόν, Μαχθῶθ παρ' Ο'.

νόρων καὶ οὕτω δικαιολογεῖται ἡ παρουσία αὐτῆς ἐν τῷ παρόντι κείμενῳ.

Ὅπως δὴποτε οἱ πίνακες τῶν ὁροθετικῶν γραμμῶν δημιουργοῦν, ὡς φρονεῖ ὁ Noth¹, δυσχερεῖάν τινα ἔσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ κειμένου ἐκ τῆς ἐξῆς ἀπόψεως : Οἱ πίνακες οὗτοι προῆλθον λόγῳ διοικητικῶν καὶ ἄλλων ἀναγκῶν καὶ παρελήφθησαν οὕτω ὑπὸ τοῦ συντάκτου, ὅστις προσέθεσεν τὸ σχετικὸν κείμενον. Ἔτερος ὁμοῦς συντάκτης ἐπιχειρήσας τὴν ἀνασύνταξιν τοῦ βιβλίου, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιληφθῆ ἀρκούντως τὸ παραληφθὲν κείμενον, ὡς εὐρισκόμενος πρὸ νέας ἤδη καταστάσεως (τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐποχῆς), καὶ προσπαθῶν νὰ ἀποφύγῃ τὰς δυσκολίας, ἀφῆκεν πολλὰ σημεῖα τῆς περιγραφῆς κενὰ (ὡς π.χ. ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς περὶ τὴν **לְהַרְבֵּיבֶרֶת** περιοχῆς τῆς ὁποίας ἡ ἱστορία ἦτο λίαν σκοτεινὴ).

Οὕτω τὸ κείμενον παρέμεινεν ἀσαφές καὶ αἰνιγματώδες².

Ἐτέρα τις ἰδιορρυθμία ἡ ὁποία παρουσιάζεται ἐν τῷ κείμενῳ εἶναι καὶ ἡ ἐν 16,1-3 περιγραφῇ τῶν συνόρων τῆς φυλῆς τῶν αὐῶν Ἰωσήφ» κατὰ τινα ἀσυνήθη τρόπον, τοσοῦτ' ἄλλο κατ' ὅσον δὲν συνεχίζεται αὕτη πέραν τῶν νοτίων συνόρων.

Βεβαίως ὁ σκοπὸς τοῦ συντάκτου δὲν φαίνεται νὰ εἶναι σαφής. Προσεπάθησε νὰ περιγράψῃ τὰ σύνορα τῶν αὐῶν Ἰωσήφ» καὶ εὐρεθεὶς πρὸ δυσχερειῶν ἐγκατέλειπε τὸ ἀρχικὸν αὐτοῦ σχέδιον, ἤτοι τὴν πλήρη περιγραφὴν τῶν συνόρων τοῦ Οἴκου Ἰωσήφ; Ἡ ἐξέπεσέν τι ἐκ τῆς, ἴσως, πλήρους περιγραφῆς;

Ἀνεξαρτήτως τοῦ ποῖον ἐκ τῶν δύο τούτων συμβαίνει, βέβαιοι παραμένει τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ δύο φυλαὶ παρουσιάσθησαν ὑπὸ τοῦ συντάκτου κατ' ἀρχὴν ὡς ἐνιαία φυλὴ (Οἴκος Ἰωσήφ) καὶ ἐν συνεχείᾳ ὡς κεχωρισμέναι καὶ αὐτοτελεῖς³. Καὶ τοῦτο διότι ὁ συντάκτης γνωρίζων προφανῶς τὰ περὶ τῆς ἐνότητος

1. Ἐνθ' ἄν.

2. Οὐχὶ ὀλιγώτερον ἀσαφές εἶναι καὶ τὸ κείμενον τῶν Ο', δημιουργηθεισῶν σημαντικῶν σχετικῶν παραφθορῶν, λόγῳ ἀκριβῶς τῆς μεταγλωττίσεως τοῦ κειμένου. Ἐνίοτε ὁ μεταφράστης δὲν ἦτο βέβαιος ὡς πρὸς τὴν ἀσθεντικότητα τοῦ μετὰ χεῖρας αὐτοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου. Ἄλλοτε δὲ συνέβαινε σύγχυσις μεταξὺ τῶν ἑβραϊκῶν γραμμάτων. Ὡσαύτως ἐγένοντο μεταβολαί, ὅτε μὲν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ μεταφράστου ὅτε δὲ ὑπὸ τῶν ἀντιγραφῶν, οἵτινες ἐνόμιζον ὅτι κατεῖχον ἐπαρκῶς τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν, ὥστε νὰ δύνανται νὰ βελτιώσῃ τὸ κείμενον. Οὐχὶ δ' ὀλίγα σφάλματα θὰ ἐγένοντο λόγῳ ἀκόμῃ καὶ σχετικῆς ἀγνοίας τῆς γλώσσης τοῦ πρωτοτύπου (βλ. Red path, The Geography of the Septuagint, σ. 289. πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, The present position, σ. 1-19. πρβλ. Ἄ. Χαστούπη, Τὸ φιλολογικὸν πρόβλημα τοῦ βιβλίου τοῦ Ἱερεμίου, Ἀθῆναι 1952, σ. 19. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐν τῷ ὑπ' ὄψει κείμενῳ περιγραφῇ τυγχάνει κατ' ἐξοχὴν γεωγραφικὴ, ἦτο ἀναπόφευκτον νὰ σημειωθοῦν σημαντικὰ λάθη, εἴτε λόγῳ ἀγνοίας τῆς γεωγραφίας τῆς Παλαιστίνης, εἴτε λόγῳ ἑλλείψεως ἐνδιαφέροντος ἐκ μέρους τοῦ μεταφράστου δι' ἀγνώστους δ' αὐτὸν τοποθεσίας. Οὕτω εἰς πλεῖστα σημεῖα τοῦ κειμένου, οἱ Ο' οὐ μόνον δὲν βοήθοῦν εἰς τὴν διασάφησιν καὶ κατανόησιν τούτου, ἀλλ' ἐπιτείνουν τὴν προκείμενην σύγχυσιν (βλ. καὶ Schramm, σ. 17).

3. Βλ. καὶ Simons, ἐνθ' ἄν. σ. 190, Fernandez, αὐτόθι.

τῶν δύο ἀδελφῶν φυλῶν καὶ τὰ τῆς ἐν συνεχείᾳ διαιρέσεως αὐτῶν, θέλει νὰ παρουσιάσῃ ταύτας κατ' ἀρχὴν ὡς ἡνωμένας, εἶτα δὲ νὰ παραθέσῃ τὰ μεταξὺ τούτων ὄρια, συμφώνως πρὸς τὴν μεταγενεστέραν κατάστασιν ¹. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ αἱ ἐπὶ μέρους περιγραφαὶ τῶν Ἐφραϊμ καὶ Μανασσῆ δὲν παρουσιάζονται ἀπῆλλαγμένοι ἀσαφειῶν καὶ χασμάτων καὶ ἄλλων ἀνωμαλιῶν, θὰ ὑπέθετέ τις, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐν 16,1-3 περιγραφῇ πρόκειται περὶ παρομοίας περιπτώσεως. Ἄλλ' ἡ παροῦσα περιγραφή εἶναι διάφορος τῶν δύο προηγουμένων, διότι δὲν ὑπάρχει ἀπλῶς χάσμα τι ἐν αὐτῇ ἀλλὰ πλήρης διακοπή.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἀποψὶς τοῦ Fernandez ², καθ' ἣν ὁ συντάκτης ἀρκεῖται νὰ περιγράψῃ τὰ νότια μόνον σύνορα ὡς ἔχοντα σπουδαιότητα διὰ τὸν διαχωρισμὸν τῆς φυλῆς Βενιαμὴν ἀπὸ τῆς τῶν αὐτῶν Ἰωσήφ, τὰ βόρεια δὲ σκοπίμως παραλείπει λόγω τοῦ ὅτι δὲν ἦσαν ἀκόμη γνωστά, δὲν φαίνεται πιθανή. Διότι προκειμένου περὶ τῶν ἐν συνεχείᾳ ἀναφερομένων ἐπὶ μέρους φυλῶν, παραθεωρουμένων πρὸς στιγμὴν τῶν χασμάτων καὶ τῶν ἀσαφειῶν, ὑπάρχει πλήρης περιγραφή καὶ δὴ οὐ μόνον διὰ τὰ βόρεια σύνορα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἀνατολικά καὶ τὰ δυτικά (τὴν Μεσόγειον Θάλασσαν). Συνεπῶς εἶναι ἴσως πιθανώτερον ὅτι ἐκ τῆς τόσον ὁμαλῶς ἐκτιθεμένης περιγραφῆς, ἐξέπεσεν μετὰ τὸν στ. 3 τμημά τι, ἀναφερόμενον εἰς τὰ βόρεια, ἀνατολικά καὶ δυτικά σύνορα τῆς φυλῆς τῶν αὐτῶν Ἰωσήφ. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιβεβαιωθῇ, ἐλλείψει σχετικῶν θετικῶν πληροφοριῶν, ὡς θὰ ἴδῃ τις κατωτέρω ³.

1. Βλ. καὶ S i m o n s, ἐνθ' ἀν. σ. 199.

2. Ἐνθ' ἀν. σ. 24.

3. Βλ. κατωτέρω. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀντιλαμβάνεται τις πόσον πολύπλοκον εἶναι τὸ ζήτημα τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν συνόρων, ἐφ' ὅσον παρουσιάζονται τοσαῦτα δυσχερεῖα, ἀφορῶσα εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ σχετικοῦ κειμένου. Παραδόξως ὅμως ἡ D a n e l i u s (βλ. P E Q, 1957,56) φρονεῖ ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο δὲν τυγχάνει δυσχερές, διότι τῇ βοήθειᾳ κυρίως τῆς μεταφράσεως τῶν Ο' εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκατασταθῇ τὸ κείμενον καὶ διὰ τούτου νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἐξακρίβωσις τῶν συνόρων τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος φυλῶν. Ἐὰν σύνορα, κατ' αὐτήν, θὰ ἦσαν τοῖς πᾶσι γνωστά καὶ ὑπὸ πάντων σεβαστά, διότι ἐφ' ὅσον διὰ τὸν σεβασμὸν τῶν ὀρίων τῶν ἰδιωτικῶν περιουσιῶν ὑπάρχον σχετικαὶ νομικαὶ διατάξεις, κατὰ μείζονα λόγον θὰ ἴσχυεν τοῦτο προκειμένου καὶ περὶ τῶν ὀρίων τῶν διαφόρων φυλῶν.

Ἡ ἀποψὶς ὅμως αὕτη εἶναι ἄστοχος, καθ' ἣν νομίζω, διότι αἱ διατάξεις τὰς ὁποίας ἡ D a n e l i u s ἐπικαλεῖται (Δευτ. 27,17. Ἄς παραβάλλῃ τις καὶ 19,14), ἀναφέρονται ἀπλῶς εἰς τὴν ἀποφυγὴν τῆς κατὰ τοῦ πλησίον ἀδικίας, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται λόγος καὶ ἐν Ἡσ. 5,8. Ὡσ. 5,10 (πρβλ. καὶ Παρ. 22,28. 23,10. Ἰώβ 24,2), καὶ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν πρὸς τὰ σύνορα τῶν φυλῶν. Περὶ τούτου δὲ δύναται τις νὰ πεισθῇ ἐὰν λάβῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς παρομοίας διατάξεις τὰς ἀπαντώσας καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς τῆς Ἀνατολῆς, αἱ ὁποῖαι ἐπιλαμβάνονται τοῦ ζητήματος τῆς μεταθέσεως ὀρίων κλπ. ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀτομικῆς ζημίας καὶ ἀδικίας. (Περὶ τοιούτων διατάξεων βλ. παρὰ B o l l e, σ. 51).

I

Αί συνοριακαὶ περιγραφαί.

α) Ἡ περιγραφή τῶν ὁρίων τῆς φυλῆς τῶν «υἰῶν Ἰωσήφ».

Κεφ. 16. Ὁ στ. 1 παρουσιάζει μεγάλην παραφθοράν¹. Τὴν φράσιν **לְיִשָּׁי בְּנֵי** μεταφράζουν οἱ Ὁ' «καὶ ἐγένετο τὰ ὅρια», ἔχοντες προφανῶς πρὸ αὐτῶν **לְיִשָּׁי יְהוּדָי**, ἐνῶ «οἱ λοιποὶ» ἐν τοῖς Ἑξαπλοῖς μεταφράζουν ἅπαντες «καὶ ἐξῆλθεν ὁ κληρὸς».

Γνωσιώτερον κείμενον ἐν προκειμένῳ εἶναι τὸ μασωριτικόν διὰ τὸν ἐξῆς λόγον: Διὰ τὰς ἐν τῇ πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώρα κληρονομησάσας φυλάς χρησιμοποιεῖ ὁ συντάκτης τὴν λέξιν **לְיִשָּׁי**, ὅπερ σημαίνει κυρίως ὅρια, περιοχή, κληρονομία, ἐνῶ διὰ τὰς ἐντεῦθεν τοῦ ποταμοῦ τούτου φυλάς, τὴν λέξιν **לְיִשָּׁי** ἤτοι κληρὸς κατ' ἐξοχήν.

Τοῦτο εἶναι σύμφωνον πρὸς μαρτυρίας κατὰ τὰς ὁποίας ὁ Θεὸς διατάσσει, ὅπως διανεμηθῇ ἡ δυτικῶς τοῦ Ἰορδάνου χώρα ταῖς 9½ φυλαῖς «διὰ κληρὸς», ἐνῶ διὰ τὰς ἀνατολικῶς τοῦ Ἰορδάνου 2½ φυλάς δὲν ὑπάρχει παρομοία διάταξις διὸ καὶ λαμβάνουν αὗται ἀπλῶς «ἰδιοκτησίαν», μὴ γινομένου λόγου περὶ «κληρὸς» προκειμένου περὶ αὐτῶν². Ὡσαύτως ἐνῶ διὰ τὰς 9½ φυλάς ἀναφέρεται ὅτι θὰ λάβουν τὸ μερίδιον αὐτῶν διὰ κλήρου (**לְיִשָּׁי**)³, διὰ τὰς 2½ ὑπενθυμίζεται ὅτι ἔλαβον ἤδη τὴν κληρονομίαν αὐτῶν, χωρὶς καὶ πάλιν νὰ γίνεται λόγος περὶ κλήρου⁴.

Καὶ ναὶ μὲν ὑπάρχει ἐντολὴ δι' ἀπάσας τὰς 12 φυλάς, ὅπως κληρονομήσουν διὰ κλήρου⁵, ἀλλὰ παρὰ τοῦτο αἱ 2½ φυλαί, λόγῳ εἰδικῶν συνθηκῶν, δὲν ἔλαβον διὰ κλήρου. Ζητήσαντες δηλονότι οἱ Ρουβὶν, Γάδ καὶ τὸ ἥμισυ τῆς φυλῆς Μανασσῆ τὴν πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώραν ἣ ὅποια ἦτο κατάλληλος καὶ ἀπαραίτητος διὰ τὴν νομὴν τοῦ πλήθους τῶν κτηνῶν τὰ ὅποια οὗτοι κατεῖχον, ἔλαβον αὐτὴν κατὰ χάριν, παρὰ τὴν ἀρχικῶς δοθεῖσαν ἐντολήν περὶ τῆς διὰ κλήρου διανομῆς τῆς χώρας. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἀναφέρεται μετὰ ταῦτα ὅτι οὗτοι ἔλαβον τὴν γῆν αὐτῶν διὰ κλήρου, ἀλλ' ὅτι ἐκληρονόμησαν αὐτὴν «διὰ

1. Βλ. καὶ Holzinger, Kautzsch κλπ.

2. Πρβλ. τὰ χωρία. Ἰησ. Ν. 14,2., πρὸς Ἀριθ. 32,5, εὔστοχος. ἀπόδοσις τοῦ ὁποίου εὑρηται παρὰ Ἀ. Π. Χαστούπη, Π. Διαθήκη, τόμ. Α', σ. 424.

3. Ἀριθ. 34,13.

4. Ἐνθ' ἀν. 34,14.

5. Ἀριθ. 26,52-56.

προστάγματος Κυρίου»¹. Τὸ ἀναφερόμενον δὲ ὑπὸ τῶν Ο' ἐν Δευτ. 3,18² καὶ Ἀριθ. 34,14³, ὅτι καὶ αἱ 2½ φυλαὶ ἔλαβον καὶ αὗται διὰ κλήρου, δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κειμένῳ ἔνθα χρησιμοποιοῦνται αἱ λέξεις **הַלְוָיָהּ**, **הַלְוָיָהּ**. Ὡσαύτως καὶ τὰ παρόμοια χωρία ἐν Ἀριθ. 32,19⁴ καὶ Ἰησ. Ν. 14,14⁵, δὲν ἀπαντοῦν οὕτως ἐν τῷ μασωριτικῷ κειμένῳ, χρησιμοποιουμένης ἐν προκειμένῳ τῆς λέξεως **הַלְוָיָהּ**. Αἱ διαφοραὶ αὗται δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποδοθοῦν εἰς σύγχυσιν καὶ ἐσφαλμένην ἐκ μέρους τῶν Ο' κατανόησιν τῶν λέξεων **הַלְוָיָהּ** καὶ **הַלְוָיָהּ**, ὡς θὰ ἔσπευδὲ τις νὰ ὑποθέσῃ.

Τὸ χωρίον Ἰησ. Ν.18,11⁶ μαρτυρεῖ, ὅτι οἱ Ο' γνωρίζουν νὰ διακρίνουν εὐχερῶς τὸ **הַלְוָיָהּ** τοῦ **הַלְוָיָהּ**. Ἄλλως τε ἡ παρέκκλισις αὕτη τῶν Ο' παρουσιάζεται σκόπιμος, διότι ὑπάρχει μόνον εἰς τὰς 3 φυλάς τὰς λαβούσας μέρος εἰς τὴν πρώτην διανομήν, ἡ ὁποία ἐγένετο εἰς τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰορδάνου χώραν (Ἰούδα, Ἐφραϊμ καὶ Μανασσῆ). Ἐνταῦθα οἱ Ο' ἐπιμόνως ἐξακολουθοῦν νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν λέξιν **הַלְוָיָהּ** ἐνῶ προκειμένου περὶ τῶν ἄλλων φυλῶν ὑπάρχει ἀπόλυτος συμφωνία πρὸς τὸ μασωριτικὸν κείμενον⁷.

Ἡ τοιαύτη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ μασωριτικοῦ κειμένου καὶ τῶν Ο' καὶ ἡ διαπίστωσις ὅτι διὰ τὰς 2½ φυλάς χρησιμοποιεῖται τὸ **הַלְוָיָהּ** ἐνῶ διὰ τὰς 9½ τὸ **הַלְוָיָהּ**, ὁδηγεῖ εἰς τὰ ἐξῆς συμπεράσματα: προφανῶς ὑπάρχουν δύο παραδόσεις-περιγραφαί, ἀναλόγως πρὸς τὴν σπουδαιότητα τῶν φυλῶν. Ἡ περὶ τῶν σπουδαιοτέρων φυλῶν (Ἰούδα, Ἐφραϊμ, Μανασσῆ) παράδοσις, φαίνεται νὰ εἶναι ἀρχαιότερα, ὡς τοιαύτη δὲ ἀναφέρει ἀπλῶς ὅτι αἱ φυλαὶ αὗται ἔλαβον τὴν κληρονομίαν αὐτῶν, τοῦ συντάκτου μὴ ἐνδιαφερομένου νὰ πληροφορήσῃ διὰ ποίου τρόπου ἐγένετο ἡ διανομή, ὡς ἀκριβῶς καὶ προκειμένου περὶ τῶν πέραν τοῦ Ἰορδάνου 2½ φυλῶν, περὶ τῶν ὁποίων ὁ λόγος ἐν Ἰησ. Ν. 13,15,24,29. Βραδύτερον καὶ δὴ ὅτε συνετάσσετο ἡ περιγραφή τῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ διανομῇ συμμετασχουσῶν ὑπολοίπων φυλῶν, διεμορ-

1. Ἰησ. Ν. 22, 4,9. Πρβλ. καὶ Ἀριθ. 32,29 καὶ Ἰησ. Ν. 1,13, 15.

2. «Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἔδωκε ἡμῖν τὴν γῆν ταύτην ἐν κ λ ή ρ ω».

3. «δύο φυλαὶ καὶ ἡμισυ φυλῆς ἔλαβον τοὺς κ λ ή ρ ο υ ς αὐτῶν πέραν τοῦ Ἰορδάνου».

4. «Ἀπέχομεν τοὺς κ λ ή ρ ο υ ς ἡμῶν ἐν τῷ πέραν τοῦ Ἰορδάνου».

5. «Διὰ τοῦτο ἐγενήθη ἡ Χεβρών τῷ Χάλεβ... ἐν κ λ ή ρ ω».

6. «Ἐξῆλθεν ὄρια κ λ ή ρ ο υ αὐτῶν».

7. Τὸ γεγονός ὅτι προκειμένου περὶ τοῦ Μανασσῆ χρησιμοποιεῖ ὁ συντάκτης τὴν λέξιν **הַלְוָיָהּ** ἐν ἀρχῇ, ἐν συνεχείᾳ δὲ τὴν λέξιν **הַלְוָיָהּ** πάντοτε, σημαίνει ὅτι ὑπάρχει συμφωνία πρὸς τὰς περιγραφὰς καὶ τῶν ἄλλων φυλῶν, ἔνθα ἐν ἀρχῇ χρησιμοποιεῖται τὸ **הַלְוָיָהּ** (πρὸς δὴλωσιν τοῦ κλήρου), μετὰ τοῦτο δὲ τὸ **הַלְוָיָהּ** (πρὸς δὴλωσιν τῶν συνόρων). Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸν Ἐφραϊμ, ἔνθα ἐχρησιμοποιεῖτο κατ' ἀρχὴν τὸ **הַלְוָיָהּ** κατὰ πᾶσαν πιθανότητα.

φοῦτο ἐξ ἐπιδράσεως τῆς κατὰ τὸ 621 δευτερονομιακῆς κινήσεως¹ ἢ περὶ τῆς ἱερότητος τῆς κατακτηθείσης γῆς ἰδέα διὸ καὶ ἀναφέρεται ὅτι αἱ φυλαὶ αὗται ἔλαβον τὴν κληρονομίαν αὐτῶν διὰ κληρονομοσύνην μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ γῆ ἔθεωρεῖτο ἄγια ὡς ἰδιοκτησία τοῦ Θεοῦ καὶ δῶρον αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰσραήλ, ἔδει ὅπως μετὰ μεγάλης προσοχῆς καὶ εὐλαβείας διανεμηθῆ καὶ δὴ διὰ κλήρου πρὸς ἀποφυγὴν διενέξων καὶ παραπόνων. Γίνεται, συνεπῶς, διὰ τὰς φυλάς αὐτὰς χρῆσις τοῦ לְרֵיבָא ἐνῶ διὰ τὰς προηγουμένας ἀπάσας τοῦ לְרֵיבָא. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ὁμως αὐτὴν ἐγένετο βραδύτερον ἢ ἀλλαγὴ τοῦ לְרֵיבָא εἰς לְרֵיבָא προκειμένου καὶ περὶ τῶν ὑπολοίπων φυλῶν τῶν δυτικῶς τοῦ Ἰορδάνου ἐγκατασταθεισῶν, ἐφ' ὅσον ἐπεκράτει πλεόν ἢ περὶ ἱερότητος τῆς γῆς Χαναάν ἀποψις. Δύναται τις λοιπὸν νὰ δεχθῆ, ὅτι τὰ κεφ. 15-17 ὑπέστησαν βραδύτερον τὴν θεολογικὴν ἐπίδρασιν τῶν 18-19 καὶ ἀνεθεωρήθησαν κατὰ τὸ πνεῦμα αὐτῆς.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται, ὅτι ἡ ἐπελθοῦσα λόγῳ θεολογικῶν διαφορῶν μεταβολὴ ἐν τῷ κειμένῳ, ὑπῆρξεν ἔργον τῶν Ἐβραίων τῆς Παλαιστίνης, τοὺς ὁποίους ἐνδιέφερον ἡ ἔκφρασις καὶ τὸ θεολογικὸν περιεχόμενον αὐτῆς, οἱ δὲ Ο' ὡς ἐξελληνισθέντες Ἐβραῖοι τῆς Ἀλεξανδρείας ἀφήκαν τὸ κείμενον ὡς ἀρχικῶς εἶχεν, ἐπειδὴ ἠγνόουν τὴν τοιαύτην θεολογικὴν σκέψιν τῶν ἐν Παλαιστίνῃ Ἐβραίων, ἢ ἐπειδὴ εἶχον πρὸ αὐτῶν χειρόγραφον, προφανῶς ἀρχαιότερον, μὴ περιέχον τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολήν. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ μεταξὺ τοῦ μασωριτικοῦ κειμένου καὶ τοῦ τῶν Ο' διαφορὰ, ἀποδεικνύεται δὲ θεολογικῶς προτιμότερα ἢ μασωριτικῆ γραφῆ.

Ἡ ἐπομένη φράσις הָיָה לְרֵיבָא μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ ἐν στ. 1-3 συνοριακὴ περιγραφή ἀφορᾷ εἰς ἀμφοτέρας τὰς φυλάς ὁμοῦ, σύμπαντα τὸν «Οἶκον Ἰωσήφ».

Αἱ λέξεις הָיָה לְרֵיבָא δὲν ὑπάρχουν παρ' Ο', ἐν δὲ τῷ μασωριτικῷ κειμένῳ δημιουργοῦν ἐρμηνευτικὸν σκόπελον.

Ὁ Abel² προτείνει νὰ ἀναγνωσθῆ לְרֵיבָא ἀντὶ לְרֵיבָא, ὅπερ δὲν θεωρῶ ἀπαραίτητον, διότι καὶ μετὰ τὴν μεταβολήν, δὲν διευκολύνεται ἡ κατανόησις τοῦ κειμένου.

Ὁ Noth μεταφράζει: πρὸς τὰ ὕδατα τῆς Ἰεριχώ. Ἡ μετάφρασις αὕτη θὰ ἐδικαιολογεῖτο, νομίζω, ἐὰν ἀνεγίνωσκέ τις מִי לְרֵיבָא καὶ οὐχὶ הָיָה לְרֵיבָא, διότι τὸ הָיָה δὲν σημαίνει κίνησιν, ἀλλὰ δεικνύει ἀπ-

Κατὰ τὴν μετάθεσιν ὁμως τῆς περιγραφῆς (περὶ τῆς ὁποίας βλ. κατωτέρω) θὰ ἐξέπεσαν ἢ φράσις ἢ περιλαμβάνουσα τὸ לְרֵיבָא ὅσως ἐπειδὴ προηγείτο ἡ ἰδία λέξις ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν αὐτῶν Ἰωσήφ».

1. Περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς δι' ἀναθεωρήσεων ἐξηγήσεως τῶν παλαιότερων ἱστορικῶν βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης βλ. Ἀ. Χαστούπη, Ἡ Π. Διαθήκη ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἀρχαιολογίαν, σ. 14.

2. Geographie, II σ. 55 σημ. 1.

λῶς καὶ κατὰ γενικὸν τινα τρόπον, μίαν κατεύθυνσιν, κυρίως δὲ χρησιμοποιεῖται ἐν μεταφορικῇ μᾶλλον ἐννοίᾳ ¹.

Πρέπει λοιπόν, νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ ζ τοῦτο προῆλθεν ἐκ τῆς προσθέσεως $\zeta\aleph$ δι' ἐκπτώσεως ἐνός \aleph ². Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Noth οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοιαύτης μετατροπῆς, πιθανὸν νὰ υἱοθετῇ τὸ ζ , ἐκλαμβάνων τοῦτο ὡς δηλωτικὸν τῆς κινήσεως, ὡς συμβαίνει τοῦτο καὶ ἐν Γ' Βασ. 12,16 καὶ εἰς τὰς συνοριακὰς περιγραφὰς, ὡς ἐν Ἰησ. Ν.15,3, 6.19,11, ἴσως δὲ καὶ ἐν Α' Βασ. 9,12.25,35. Δὲν φαίνεται ὅμως πιθανὸν νὰ χρησιμοποιῆται τὸ ζ ὑπὸ τοιαύτην ἐννοίαν ἐν τῷ κειμένῳ τῆς Π. Διαθήκης. Ἐξ ἄλλου καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Baumgartner ³ ἀναφερόμενα χωρία, ἔχει ἀπλῶς μεταφορικὴν ἐννοίαν τὸ ζ ⁴.

Διὰ τοῦτο ἡ ἀποφῆς αὕτη καὶ συνεπῶς καὶ ἡ μετάφρασις τοῦ Noth δὲν ἔχει σοβαρὸν ἔρεισμα, δεδομένου μάλιστα, ὅτι οὐ μόνον δὲν εἶναι βεβαία ἡ ἐκ τοῦ $\zeta\aleph$ προέλευσις τοῦ ζ καὶ ἡ χρῆσις τοῦ τελευταίου πρὸς δῆλωσιν τῆς κινήσεως, ἀλλὰ καὶ οὐδεμίαν δικαιολογίαν ἀναφέρει ὁ Noth διὰ τὴν προτεινομένην μετάφρασιν.

Πιθανὸν ἡ φράσις αὕτη νὰ προέρχεται ἐκ διττογραφίας ⁵ ($\text{וְיָרִימֶ—וְיָרִימֶי לְמִי}$) ὀφειλομένης εἰς ἀπροσεξίαν τοῦ ἀντιγραφέως. Ἡ τοιαύτη ἀποφῆς δικαιολογεῖ τὴν παράλειψιν τῆς φράσεως ἐν τῷ κειμένῳ τῶν Ο', ὅπερ σημαίνει ὅτι ὁ μεταφράστης ἢ ἀντελήφθη τὸ λάθος καὶ δὲν συμπεριέλαβε ταύτην, ἢ ὅτι δὲν εὔρε κάν ταύτην εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποιηθὲν χειρόγραφον ⁶.

Διὰ τοῦ וְיָרִימֶי לְמִי φαίνεται ὅτι ὁ συντάκτης προσδιορίζει ἐπακριβέστερον τὴν προηγουμένην τοποθεσίαν (וְיָרִימֶ). Ἐπιδιώκει δηλονότι νὰ διευκρινήσῃ, ὅτι τὰ σύνορα δὲν διήρχοντο ἀκριβῶς ἐκ τῆς πόλεως Ἰεριχώ,

1. Βλ. καὶ Gesenius, Hebr. Grammatik, 369.

2. Δὲν εἶναι ἀσυνήθης ἡ παρουσία τοῦ $\zeta\aleph$ εἰς τὰς συνοριακὰς περιγραφὰς. Βλ. καὶ 15, 7 (καὶ δὴ 15,7β), 8, 9, 10,11. 18,12,13,15,16,17,18. 19,11,12,27. Πρβλ. ὡσαύτως καὶ 16,2,3. 17,7,8 κλπ. Οὕτω ἐὰν ἀναγνώσῃ τις $\text{וְיָרִימֶי לְמִי לְאֵל}$ θὰ ἔχη ὁμοιότητα πρὸς τὸ παράλληλον χωρίον 18,12β ($\text{וְיָרִימֶי לְאֵל לְאֵל}$).

3. Lexicon V. Test.

4. Βλ. κυρίως Ἰερ. 7,24. Ἡσ. 7,11. 37,31. 53,6. Β' Παρ. 3,13. Ψαλμ. 44,21. Ἡσ. 5,30. Β' Παρ. 3,11. Ψαλμ. 44,26. Ἰώβ 33,22. Ἀριθ. 11,10. Παρ. 8,3. (κατὰ τὴν παρὰ Baumgartner σειρὰν τῶν χωρίων).

5. Φαινόμενον οὐγὶ ἀσυνήθης ἐν τῷ κειμένῳ τῆς Π. Διαθήκης.

6. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δύναται καὶ νὰ σημαίνῃ, ὅτι τὸ λάθος θὰ ἐγένετο προφανῶς εἰς μεταγενέστερον τῶν Ο' ἐβραϊκὸν χειρόγραφον.

ἀλλ' ἐκ σημείου τινὸς βορειότερον αὐτῆς κειμένου, ἦτοι ἐκ τῶν «ὕδατων τῆς Ἰεριχώ». (Καὶ τοῦτο διότι ἡ Ἰεριχώ ἀνῆκεν εἰς τὴν φυλὴν Βενιαμὴν καὶ συνεπῶς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναφέρεται ὡς συνοριακὴ πόλις τῶν Ἰωσηφιτῶν) ¹. Ἡ ἐκ τοῦ κειμένου τῶν Ο' ἀπουσία τῆς εἰδικῆς ἀλλ' ἀπαραιτήρου ταύτης διασαφήσεως ὀφείλεται καὶ εἰς τὸ γεγονὸς ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἀναφερθέντα, ὅτι ἐθεωρήθη ὑπ' αὐτῶν περιττή, τοσοῦτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον οὔτοι δὲν ἀπέβλεπον εἰς λεπτομερείας ἀφορώσας εἰς περιγραφομένας τοποθεσίας τὰς ὁποίας ἠγνόουν προφανῶς.

Διὰ δὲ τὴν καὶ ἐκ τοῦ πρωτοτύπου ἐβραϊκοῦ κειμένου ἐνδεχομένην ἀπουσίαν τῆς ὡς ἄνω φράσεως, παρεισαχθείσης ἴσως βραδύτερον, δύναται τις νὰ δώσῃ τὴν ἀκόλουθον ἐξήγησιν ἡ περιγραφή τῶν Ἐφραΐμ καὶ Μανασσῆ, ὡς ἀρχαιότερα ², συνετάχθη πρὸ τῆς τοῦ Βενιαμίν. Ὁ βραδύτερον ἀσχοληθεὶς πρὸς σύνταξιν τῆς Βενιαμινιτικῆς συνοριακῆς περιγραφῆς, διαπιστώσας ὅτι ἡ Ἰεριχώ ἀνεφέρετο εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς περιοχῆς τῶν Ἰωσηφιτῶν, ἐνῶ αὕτη ἀνῆκεν εἰς τὸν Βενιαμίν, προσέθεσεν τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος διευκρίνησιν, διὰ νὰ δηλώσῃ, ὅτι ἡ Ἰεριχώ ἀνῆκεν εἰς τὸν Βενιαμίν καὶ οὐχὶ εἰς τὸν Ἰωσηφ, τοῦ ὁποίου τὰ ὄρια διήρχοντο βορειότερον αὐτῆς καὶ δὴ παρὰ τὰ «ὕδατα τῆς Ἰεριχώ».

Κατὰ ταῦτα δέον ὅπως αἱ λέξεις **יְרִיחוֹ לְמַי** τεθῶσιν ἐντὸς παρενθέσεως, ὡς ἐπεξηγηματικαί, καὶ ὑπὸ τὴν φράσιν **יְרִיחוֹ לְמַי יְרִיחוֹ** ἐννοηθῆ ἡ αὐτὴ περιόχῃ ³.

Οὕτω ἄλλως τε θὰ δικαιολογῆται καὶ ἡ συνέχισις τῆς περιγραφῆς πάλιν ἐκ τῆς Ἰεριχώ καὶ οὐχὶ ὡς θὰ ἀνέμενέ τις, ἐκ τῶν «ὕδατων τῆς Ἰεριχώ» ⁴.

Ὅθεν, δύναται τις νὰ μεταφράσῃ: ἀ π ὀ τ ο ῦ Ἰ ο ρ δ ἄ ν ο υ τ ο ῦ π α ρ ἄ τ ῆ ν Ἰ ε ρ ι χ ῶ (π α ρ ἄ τ ἄ ὕ δ α τ α τ ῆ ς Ἰ ε ρ ι χ ῶ).

Οὐχὶ μικροτέραν σύγχυσιν δημιουργοῦν ἐν τῷ κειμένῳ αἱ ἀκολουθοῦσαι λέξεις **רַבְרַבָּהּ הַיְרִיחוֹ**.

1. Ὁ Elliger ὑποστηρίζει ὀρθῶς, ὅτι κατὰ τὴν περιγραφὴν ἐκάστης τῶν φυλῶν, αἱ ἀναφερόμεναι πόλεις ἀνῆκον εἰς τὴν φυλὴν τῆς ὁποίας τὰ ὄρια περιεγράφοντο (βλ. Die Grenze, σ. 272).

2. Βλ. καὶ σ. 452.

3. Ἐὰν δὲ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν καὶ αἱ ἀπόψεις τοῦ Nötscher περὶ τῆς σημασίας τοῦ **י** (βλ. Zum Emphatischen Lamed, σ. 372, 378), κατὰ τὴν ὁποίαν χρησιμοποιεῖται τοῦτο, πρὸς τοὺς ἄλλοις, καὶ ὡς ἐμφατικὸν καὶ δὴ καὶ ἐπεξηγηματικὸν (βλ. π.χ. Γεν. 23,10. Ἰησ. Ν. 17,16. Β' Παρ. 2,12. 5,12. 23,1. Ἔσδρ. 8,24. Νεεμ. 9,32. Ψαλμ. 135,10 ἐξ. 136,18-20 κλπ), ἐνισχύεται ἀρκούντως ἡ δοθεῖσα ἐξήγησις.

4. Ποία τοποθεσία καὶ ποῖα «ὕδατα» ἐννοοῦνται διὰ τῆς φράσεως ταύτης, δὲν εἶναι ἀπολύτως ἐξηκριβωμένον.

Ἐφ' ὅσον ἐν 16,7 ἀναφέρεται, ὅτι τὰ σύνορα διέρχονται παρὰ τὴν Ἰεριχώ, φαίνεται

Ὁ Simons¹ παραλείπων τὸ **ἡῖῖ** πρὸς ἀποφυγὴν, προφανῶς, τῆς δυσχερείας, προχωρεῖ εἰς τὸ β' ἡμιστίχιον καὶ διὰ τοῦ **ἡῖῖ ῖῖῖ**, ὁ δὲ Elliger² μεταφράζει: πρὸς Ἀνατολάς, εἰς τὰς στεππὰς καὶ συνέχισον (τὰ ὄρια). Ἄλλ' ὁ Noth, ὅστις ἀναγκάζεται νὰ μεταφράσῃ καθ' οἷον τρόπον καὶ ὁ Elliger³, φρονεῖ, ὅτι τὸ μὲν **ἡῖῖ** εἶναι ἐσφαλμένον, τὸ δὲ **ῖῖῖ** μεταγενεστέρα προσθήκη, καὶ συνεπῶς ἡ φράσις δὲν εἶναι σαφής⁴.

Ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται ὀρθή, καὶ ἴσως ἐξ αὐτῆς ἐπηρεασθεὶς ὁ Elliger ἀμφιβάλλει διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ὡς ἄνω μεταφράσεως αὐτοῦ, καθὼς προφορικῶς ἐδήλωσεν.

Νομίζω πάντως, ὅτι ἐὰν μεταφράσῃ τις: ἀνατολικῶς τῆς ἐρήμου, κλείεται ὁμαλῶς τὸ α' ἡμιστίχιον, καὶ ἄρχεται τὸ β' ἀπὸ τοῦ **ἡῖῖ**, διορθουμένου εἰς **ἡῖῖ**, ὡς ἔχει τὸ κείμενον τῶν Ο' καὶ προτείνεται καὶ ὑπὸ

ὅτι καὶ τὰ «ὕδατα τῆς Ἰεριχῶν» θὰ εὐρίσκωνται πλησίον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Cohen φρονεῖ, ὅτι διὰ τοῦ «Ἰεριχῶν» τοῦ 16,7 ἔννοοῦνται τὰ «ὕδατα τῆς Ἰεριχῶν» (σ. 97), ὅπερ εἶναι ὀρθόν, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν καὶ τῶν ἐν σ. 455 ἀναφερθέντων. Πλησίον τῆς πόλεως ὑπάρχει ἡ πηγὴ τοῦ Ἐλισαίου, καλούμενῃ οὕτω (βλ. καὶ Baldi, σ. 347) ἐκ τοῦ ἐπ' αὐτῆς γνωστοῦ θαύματος τοῦ ἐν λόγῳ προφήτου (Δ' Βασ. 2,19-22), καὶ ἴσως διὰ τοῦτο οἱ γεωγράφοι, προσκυνηταὶ καὶ ἐν γένει ἐπισκέπται τῆς Παλαιστίνης (βλ. π.χ. Khitrowo, σ. 31, Geyer, σ. 136, 146, Tobler, σ. 116, Laurent, σ. 58 κλπ), ἐν ταῖς σχετικαῖς πρὸς τὴν περιοχὴν τῆς Ἰεριχῶν περιγραφαῖς αὐτῶν, μεταξὺ τῶν ἄλλων μνημονεύουν καὶ αὐτῆς.

Ἐσαύτως καὶ ὁ Ἰώσηπος ἐγνώριζε ταύτην καὶ δὴ ὡς ἀναβλύζουσαν ἀπὰρ τὴν παλαιὰν πόλιν τῆς Ἰεριχῶν (Ἰουδ. Πόλ. IV, 8,3). Θὰ ἐνόμιζε τις, λοιπόν, ὅτι πρόκειται περὶ ταύτης (βλ. καὶ Holzinger, μν. ξ. σ. 66).

Κατὰ τὸν Noth ὁμοίως δὲν ἐννοεῖται ἐνταῦθα ἡ πηγὴ τοῦ Ἐλισαίου, ἀλλὰ πρόκειται περὶ τῶν ὕδατων ἘΝ ΕΝ-ΝΥΕ ἸΜΕ καὶ ἘΝ ΕΔ-ΔΟΚ (βλ. Das Buch Josua, σ. 101). Τοῦτο θεωρῶ πιθανόν διὰ τὸν ἐξῆς λόγον: Ἡ πηγὴ τοῦ Ἐλισαίου, ὡς πηγὴ τῆς πόλεως, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀντιδιαστέλλεται πρὸς τὴν πόλιν καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι νὰ ἀποκόπτεται αὐτῆς κατὰ τὴν συνοριακὴν περιγραφὴν, καὶ συνεπῶς εἶναι ἀπίθανον νὰ χρησιμοποιοῖ αὐτὴν ὁ συντάκτης προκειμένου περὶ μιᾶς ἀπαραιτήτου καὶ σαφοῦς ἀντιδιαστολῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Ἰεριχῶν δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ, πλην τῶν προταθεισῶν, ἕτεραίς ἀξιόλογος πηγὴ (πρβλ. καὶ Abel μν. ξ. I, σ. 146), καὶ ἐπειδὴ εἶναι δίδυμοι αἱ δύο αὗται πηγαί, εἶναι λίαν πιθανόν νὰ ἐννοῶνται αὗται ἐν προκειμένῳ. Ἄλλως τε ἐπειδὴ τὰ ὕδατα τῆς πηγῆς τοῦ Ἐλισαίου ρέουν ἀνατολικῶς τῆς Ἰεριχῶν (Tell-es Sultan) ἐνῶ τὰ σύνορα, συμφώνως πρὸς τὴν παροῦσαν περιγραφὴν ὡς καὶ τὴν παράλληλον βενιαμινιτικὴν, διήρχοντο βορειοδυτικῶς τῆς Ἰεριχῶν, δέον ὅπως καὶ δι' αὐτὸν ἀκόμη τὸν λόγον ἀποκλείηται ἡ πηγὴ αὕτη.

1. The Structure, σ. 213.

2. Ἐνθ' ἄν. σ. 306.

3. Noth. ἔνθ' ἄν. σ. 96.

4. Ἐνθ' ἄν. σ. 104.

τῶν Biblia Hebraica, Elliger κ. ἀ¹. "Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν διόρθωσιν τοῦ **הָעַי** εἰς **הָעַי**, αὕτη δικαιολογεῖται οὐ μόνον ἐκ τῆς ὁμοιότητος πρὸς τὸ παράλληλον χωρίον 18,12, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Elliger², ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐν ταῖς συνοριακαῖς περιγραφαῖς χρήσεως τοῦ τύπου **הָעַי** ἢ **עַי** καὶ οὐχὶ **הָעַי**, ὁ ὁποῖος ἀπαντᾷ ὑπὸ τὴν τελείως διάφορον ἔννοιαν τοῦ κοινοῦ ρήματος **אָנָּא בֵּאֵינָנוּ** (**הָעַי**)³. Τὰ σύνορα ἐν συνεχείᾳ ἀνήρχοντο ἐκ τῆς Ἱεριχῶ⁴, διὰ τῆς ὀρεινῆς περιοχῆς, πρὸς τὴν Βαιθὴλ (**בֵּית לָהֶם מִיְרִיחוֹ**).

Ἐκ δὲ τῆς Βαιθὴλ (στ. 2), ἐξήρχοντο πρὸς τὴν Λουζ (**בֵּית לָהֶם מִיְרִיחוֹ**)⁵. Οἱ Ο' ἔχουν: εἰς Βαιθὴλ. Τοῦτο προέρχεται ἄλλοθεν ἐκ συγχύσεως τοῦ **ע** πρὸς τὸ **י**, ὡς συνέβη τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ παρ' Ο'⁶. Ἐκ τῆς τοιαύτης συγχύσεως ἐπήλθε μεταβολὴ τοῦ K εἰς IC καὶ οὕτω προέκυψεν EIC ἀντὶ

1. Elliger, Die Grenze, σ. 266. βλ. καὶ Noth, Herzberg ὑπομνήματα.

2. Ἐνθ' ἀνωτέρω.

3. Βλ. π.χ. Γεν. 38,13. Δευτ. 32,50. Β' Βασ. 15,30.

4. Οὐχὶ ἀπὸ τῶν αὐδάτων τῆς Ἱεριχῶς! βλ. καὶ σ. 455.

5. Λουζ εἶναι τὸ πρωταρχικὸν ὄνομα τῆς πόλεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ Ἰακώβ εἶδεν τὸ γνωστὸν παράδοξον ἐνύπνιον (Γεν. 28, 11-19. 35,6. Κριτ. 1,23). Μεταγενεστέρως γίνεται διακρίσις μεταξὺ Βαιθὴλ καὶ Λουζ. Ἡ πρώτη, κειμένη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἱερουσαλὴμ-Συχέμ, καὶ δὴ ἀνατολικῶς τῆς Λουζ, εἶναι καὶ σήμερον, ὑπὸ τὸ ὄνομα Burdsch-Betin, γνωστῆ, ὡς ὀνομαστὸς τόπος λατρείας, ἡ δὲ δευτέρα εἶναι αὕτη αὕτη ἡ πόλις, γνωστῆ σήμερον ὑπὸ τὸ ὄνομα Betin (βλ. Schlatter, σ. 239-242, Noth, Bethel und A I, σ. 15, τοῦ αὐτοῦ, Geschichte Israels, σ. 37, τοῦ αὐτοῦ, Das Buch Josua, σ. 101, Haag, 189, E u g e s i p p i, παρὰ Migne, 133,997).

Ὅτι ἐνόμιζέ τις, ὅτι οἱ Ο', παρασυρθέντες ἐκ τῆς καταλήξεως **לָהֶם**, τῆς δηλοῦσης τὴν κατεῦθυνσιν-κίνησιν, μετέφρασαν **Λ ο υ ζ** ἀντὶ Λουζ (**לָהֶם**) — ὡς καὶ ἐν Γεν. 35,6. Ἱησ. N. 18,13. Δὲν εἶναι ἕμως τοῦτο πιθανόν, διότι μεταφράζουσι καὶ ἀλλαχοῦ **Λ ο υ ζ** ἀ τὸ **לָהֶם** (Κριτ. 1,23,26), ὅπερ δέον νὰ σημαίνῃ, ὅτι παρ' αὐτοῖς ἡ ἀντίστοιχος λέξις πρὸς τὸ **לָהֶם** ἦτο **Λ ο υ ζ** ἀ (πλὴν τῆς ἐν Γεν. 28,19 εἰδικῆς περιπτώσεως, ἔνθα ἐκ λάθους, προφανῶς, γίνεται συγχώνευσις τοῦ **לָהֶם** (οὐ μὴν ἀλλὰ) μετὰ τοῦ **לָהֶם** καὶ προκύπτει τὸ ἀκατανόητον Οὐλαμλούζ).

Σημειωτέον ὅτι ἡ Βαιθὴλ ἐδόθη ἀρχικῶς εἰς τὸν Βενιαμὴν (Ἱησ. N. 18,22) βλ. καὶ Α' Παρ. 7,28 ἀλλὰ κατεκτήθη ὑπὸ τῶν «υἱῶν Ἰωσήφ» (Κρ. 1,22-26) καὶ περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ Ἐφραΐμ (βλ. καὶ D. de la B. καὶ B u h l, 77). Τὸ δ' ἐν Ἱησ. N. 18,12 παράλληλον **בֵּית לָהֶם** εἶναι παρεπώνυμον δοθὲν τῇ Βαιθὴλ μετὰ τὴν αὐτόθι ἐγκατάστασιν τοῦ χρυσοῦ μύσχου, καὶ σημαίνει «οἶκον ματαιότητος», «οἶκον εἰδώλων» (ὁ οἶκος Ἰων, κατὰ τὸν Ἀμώς. βλ. Ἀμ. 4,15). Ἡ χρῆσις τῆς λέξεως ταύτης ἐν Ἱησ. N. 18,12, μαρτυρεῖ τὴν ἐπέμβασιν μεταγενεστέρως χεῖρὸς (βλ. καὶ D u B u i t, σ. 126).

6. Βλ. Κρ. 4,9,10 (ἐκ Κάδης = εἰς Κάδης), Β' Βασ. 5,13 (ἐκ Χεβρών = εἰς Χεβρών) κλπ.

ΕΚ¹. **עַבְרָא לְבַבֵּי הַיְּבֵרִי וְעַבְרָא לְבַבֵּי הַיְּבֵרִי**: και καταηθούντο πρὸς τὴν περιοχὴν τῶν **יְבֵרִי**. Ὑπὸ τούτους ἐνοοῦνται οἱ ἰθαγενεῖς πόλεως τινος, ἀνηκούσης εἰς χαναανιτικὴν φυλὴν, κειμένην παρὰ τὴν Ἀταρώθ. Ἡ ἔλλειψις πληροφοριῶν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἱστορίαν, τὴν προέλευσιν καὶ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς ἀγνώστου ταύτης φυλῆς², δημιουργεῖ σύγχυσιν καὶ εἰς τοὺς Ο', οἱ ὅποιοι, ἐνώσαντες, προφανῶς, τὰς δύο λέξεις **עַבְרָא לְבַבֵּי הַיְּבֵרִי** ἔχουν Ἀχ α τ α ρ ω θ ι³.

Κατὰ τὴν πρὸς δυσμὰς πορείαν διήρχοντο διὰ τῆς περιοχῆς τῶν **יְבֵרִי** ('Απταλίμ παρ' Ο')⁴. Πρόκειται καὶ ἐνταῦθα περὶ ἑτέρας τινὸς ἀγνώστου—χαναανιτικῆς προελεύσεως—φυλῆς, ἐγκατεστημένης ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ ἤδη πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν αὐτῶν Ἴωσήφ» αὐτόθι. Πιθανὸν δὲ νὰ ὑπῆρχε ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συντάξεως τῆς συνοριακῆς περιγραφῆς⁵.

Ἡ ἐν συνεχείᾳ ἀναφερομένη πόλις **בֵּית-חֶרְתָּא** σχετίζεται πρὸς τὴν ἐν στ. 5. **בֵּית-חֶרְתָּא**. Ἡ πρώτη ἔχει σήμερον ταύτισθῆ πρὸς τὸ Bet 'ur Et-Tahta, ἡ δὲ δευτέρα πρὸς τὸ Bet 'ur El-Foka⁶. Ἡ ταύτισις ἑκατέρας τούτων ἔχει σπουδαιότητα, διότι οὕτω ἀποκλείεται πᾶσα περὶ τῆς ἱστορικότητος αὐτῶν ἀμφιβολία ἥτις πιθανὸν νὰ προέκυπτεν ἐκ τῆς ἀσαφείας, τῆς παρατηρουμένης—κυρίως παρ' Ο'—ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν δύο πόλεων, τοσοῦτω μᾶλλον καθόσω ἀναφέρεται ὅτε μὲν ἢ ἐξ αὐτῶν ἄνω Βαιθωρῶν, ἢ τάνάπαλιν, ὅτε δὲ ἢ Βαιθωρῶν ὡς μία πόλις⁷.

(Συνεχίζεται)

1. Βλ. καὶ Wutz, σ. 22.

2. Βλ. καὶ Albright, μν. ξ. σ. 155. Simons, The Structure, σ. 213. Ἐκ τῆς φυλῆς ταύτης κατήγετο καὶ ὁ Χουσί, ὁ φίλος τοῦ Δαυιδ (Β' Βασ. 15,32, 16,16.17, 5,14. Α' Παρ. 27,33. βλ. καὶ Baumgartner καὶ DB).

3. Περὶ Ἀταρώθ βλ. κατωτέρω,

4. Εἴς τινα χειρόγραφα (gn, b2. βλ. καὶ Brooke, σ. 742), ὑπάρχει ἐπὶ τὰ β ρ ι α Ν ε φ θ α λ ε ἰ μ ὡς καὶ Ν ε φ θ α λ ι. Τοῦτο, βεβαίως, σημαίνει πόσον μεγάλη σύγχυσις ἐγένετο προκειμένου περὶ τοποθεσιῶν τῆς Παλαιστίνης, τὰς ὁποίας ἠγνόουν οἱ ἀντιγραφεῖς. Προφανῶς ὁ ἀντιγραφεὺς ἀναγινώσκας «ἐπὶ τὴν θάλασσαν ἐπὶ τὰ β ρ ι α Ἀπταλείμ», μὴ γνωρίζων διὰ ποίαν περιοχὴν ἐγένετο ὁ λόγος, ἐνόμισεν—παρὰ τὴν προηγηθεῖσαν γνωστοτάτην πόλιν Βαιθῆλ!—ὅτι πρόκειται περὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος, ἢ ὅποια εὐρίσκεται ἐγγυὸς τῆς περιοχῆς τῆς φυλῆς Νεφθαλείμ, καὶ οὕτω «διώρθωσεν» τὸ ὠσαύτως ἀκατανόητον «Ἀπταλείμ» εἰς Ν ε φ θ α λ ε ἰ μ.

Οὕτω δύνανται τις νὰ ἐξηγήσῃ καὶ πλεῖστα ἄλλα σφάλματα παρ' Ο', ὀφειλόμενα εἰς τὴν ἐκ μέρους τοῦ μεταφράστου, ἢ ἀντιγραφέως ἀγνοίαν τῆς γεωγραφίας τῆς Παλαιστίνης.

5. Περὶ τῆς φυλῆς ταύτης βλ. καὶ Albright, ἐνθ' ἄνωτέρω, Herzberg, 101, D. de la B., DB.

6. Βλ. Haag, σ. 189, Schlatter, σ. 52, Noth, Das Buch Josua, σ. 101, 105.

7. Οὕτω ἐν Ἰησ. Ν. 10,10,11. Α' Βασ. 13,18. Α' Παρ. 6,53 (68). Β' Παρ. 25,13,